

УДК 334.726

ШВЕЦЬ Ю. О., СУХАРЕНКО Т. А.

Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет»

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ

Розглянуто та аналізовано основні підходи до трактування сутності транснаціональних корпорацій, обґрунтовано етапи розвитку та особливостей ТНК, визначено переваги ТНК та з'ясовано їх зв'язок з глобалізацією.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобалізація, світове господарство, ринкове виробництво.

SHVETS J. A., SUKHARENKO T. A.

State Higher Educational Institution «Zaporizhzhia National University»

MILESTONES MULTINATIONAL COMPANIES AND THEIR RELATIONSHIP TO GLOBALIZATION

The aim is to review and analysis of the main approaches to the practice of the nature of transnational corporations. Today the issue of transnational corporations is very important both for the national and world economy. Transnational corporations have their preferences and disadvantages of such influence. These facts in this paper give every reason to believe that multinational corporations are independent, separate subsystem, as well as the most important engine of globalization and transformation of the global economy. As a result of the data defined benefits transnational corporations and determine their relationship with globalization.

Keywords: transnational corporations, globalization, world economy, market production.

Вступ

Сьогодні транснаціональні корпорації відіграють дуже важливу роль у глобалізації світової економіки. Вони є рушійним механізмом глобалізації міжнародних економічних відносин.

ТНК сьогодні це не лише головні суб'єкти світової економіки, а й важлива частка національної. З кожним роком роль ТНК посилюється, тому необхідно вивчати такий вплив як на національному, так і на державному рівні.

Вищенаведене свідчить про те, що питання транснаціональних корпорацій стає більш важливим як для національної так і для світової економічної арени.

Основною метою статті є дослідження, аналіз теоретичних підходів щодо практикування сутності транснаціональних корпорацій, обґрунтування етапів розвитку та особливостей ТНК, визначення переваг ТНК та з'ясування їх зв'язку з глобалізацією.

Експериментальна частина

У ситуації послаблення міждержавних бар'єрів на шляху руху товарів, послуг, чинників виробництва, методів управління все більшу роль у процесі розвитку промисловості відіграють зовнішньоекономічні відносини. Це стосується експортно-імпортних операцій, міжнародного інвестування, кооперації та співпраці. Одним з елементів розширення сфери зовнішньоекономічної діяльності підприємств є формування транснаціональних корпорацій (ТНК), які стали основною рушійною силою розвитку світового господарства [8, с. 35–41].

За даними ООН зараз є принаймні 35000 ТНК, що контролюють приблизно 170 тис. іноземних філіалів. Сто найбільших ТНК мають 40–50% всіх іноземних активів. Найбільшою корпорацією в світі є компанія "Wal-MartStores" з прибутком 16,389 млн дол. США. Сьогодні ТНК є двигуном глобалізації та «контролером» міжнародної економіки.

Історія ТНК бере свої початки ще в 1600 р. появою англійської компанії «EastIndiaCompany», але особливої інтенсивності розвиток транснаціональних компаній почав набирати в другій третині XIX ст.

Дослідники виділяють п'ять етапів розвитку ТНК, які умовно поділяють на п'ять поколінь (табл. 1).

З наведеного вище бачимо, що виділяють п'ять поколінь розвитку ТНК, кожне з яких має певні характеристики та займає відповідний проміжок часу. Так, перше покоління взяло свій початок з кінця XIX ст. Територія розповсюдження: Азія, Африка та Латинська Америка де видобували сировинні ресурси.

З кожним роком діяльність ТНК розширювалася, і вже в період 1918–1939 рр. транснаціональні корпорації почали займатися найбільш прибутковим виробництвом озброєнь і військової техніки. Це було друге покоління, яке розвивалося на території країн Європи, Америки та Японії. Наступне покоління займалося науково-технічними відкриттями в галузі електроніки, космосу та ін. Розвиток цього покоління припадав на кінець Другої світової війни.

Четверте покоління характеризується вже більшою силою та розповсюдженістю. В період 1970–1980 рр. найбільш успішно розвивається великий міжнародний бізнес.

Під час п'ятого покоління ТНК стають головними генераторами наукових ідей і концепцій, спираючись на сучасну науку і інноваційний бізнес. П'яте покоління бере свій початок з XX ст.

Таблиця 1

Покоління розвитку ТНК		
Назва покоління	Період	Характеристики
Перше покоління ТНК	3 кінця XIX ст. до початку Першої світової війни 1914–1918 рр.	Займалося в основному розробкою та видобутком сировинних ресурсів в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також їх переробкою в країнах – власниках колоній. За формою ці ТНК представляли собою картелі і синдикати.
Друге покоління ТНК	1918–1939 рр.	Займалося найбільш прибутковим виробництвом озброєнь і військової техніки для задоволення військових потреб провідних країн Європи, Америки та Японії.
Третє покоління ТНК	Після закінчення Другої світової війни (1945 р.) і особливо після розпаду всіх імперій і їх колоніальної системи (1950–1960 рр.)	Були генераторами і поширювачами науково-технічних досягнень в галузі новітніх галузей науки та промисловості (атомна енергія, електроніка, космос, приладобудування та ін.).
Четверте покоління ТНК	1970–1980 рр.	Концентрація капіталу і виробництво у ТНК, найбільш успішно розвиваючого великого міжнародного бізнесу.
П'яте покоління ТНК	Початок XXI ст.	Для ТНК нового покоління властива опора на сучасну науку і інноваційний бізнес, що робить їх головними генераторами наукових ідей і концепцій.

Головною причиною дуже стрімкого розвитку ТНК у другій половині XX ст. є висока ефективність їх діяльності в порівнянні з іншими компаніями. Таким чином виділяють конкурентні переваги, які є основою ефективної діяльності ТНК (рис. 1).

Рис. 1. Переваги ТНК

Серед основних конкурентних переваг ТНК можна виділити: економію на масштабах підприємства, переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу і результатами науково-дослідних і дослідно-

конструкторських робіт (НДДКР) по всьому світу; низька вартість фінансових ресурсів завдяки більш широким можливостям їх залучення. Зазначені переваги дають можливість ТНК дуже стрімко розвиватись та бути конкурентоспроможними порівняно з іншими компаніями.

Організація Об'єднаних Націй визначає транснаціональні корпорації як підприємства, що займаються виробництвом товарів чи послуг або здійснюють його контроль за межами своєї країни [1].

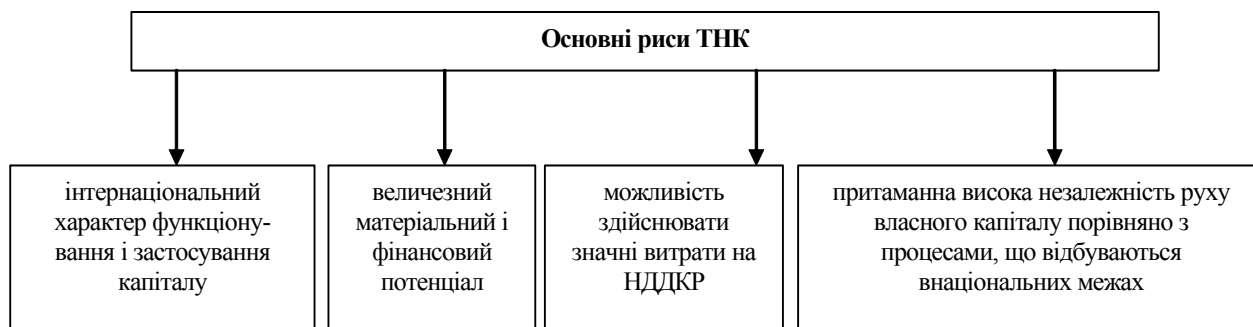

Рис. 2. Основні риси ТНК

Проаналізувавши риси ТНК ми можемо зазначити, що основною рисою ТНК є інтернаціональний характер функціонування і застосування капіталу. Дана риса створить можливості для залучення іноземних інвестицій в державу. Поряд з цим вагому роль мають й інші риси, такі як величезний матеріальний і фінансовий потенціал; можливість здійснювати значні витрати на НДДКР та висока незалежність руху власного капіталу.

Окрім того, вагоме значення поряд з рисами ТНК відіграють наступні ознаки:

– більшість ТНК існують майже в 100 країнах, наприклад, Coca-Cola, Nestle (виробництво напоїв та солодощів), MetroCash&Carry (мережа оптових гіпермаркетів), Samsung (електронно-обчислювальна техніка), Toyota (виробництво автомобілів) – відомі майже в усьому світі;

– диверсифікація виробництва і діяльності в різноманітних галузях: так, американська компанія «Інтернешнл Телефон енд Телеграф» ІТТ стала конгломератом за допомогою диверсифікації діяльності, залишаючись монополістом в галузі виробництва засобів зв'язку, працює ще й в фармацевтичній та харчовій промисловості, а також в сфері послуг;

– участь у кооперуванні виробництва, а також в міжнародній спеціалізації: внутрішньофірмова спеціалізація проявляється в тому, що різні філії ТНК виробляють різні товари. Наприклад, англійська філія «Дженерал Моторс» Воксхол виробляє вантажівки, а західнонімецька філія «Опель» – легкові автомобілі [2].

Сьогодні глобалізація знаходиться на початку свого зародження, і тому ТНК є рушійним механізмом сучасної глобалізації світової економіки. На нашу думку, роль ТНК в процесі глобалізації полягає в наступному: можливість планувати, організовувати і контролювати транскордонну діяльність; здатність повною мірою скористатися перевагами ІКТ і сприяти їх розповсюдженню і розвитку; здійснення найбільшої кількості міжнародних транзакцій; використання організаційних і технологічних інновацій як основу розвитку ТНК [5, с. 94].

Отже, зазначені факти дають всі підстави вважати, що ТНК є самостійною, відокремленою підсистемою, але в той же час найважливішим двигуном процесів глобалізації та трансформації світової економіки.

Сьогодні «фундаментом» світової економіки є понад 500 ТНК. Загалом у світі діють приблизно 60 тис. фінансово-промислових груп і ТНК, які розширилися за межі країн свого базування і мають в своєму арсеналі приблизно 250 тис. філіалів. Вони контролюють 50% світового промислового виробництва, а також проводять майже 70% операцій торгівлі у світі.

Найбільші ТНК мають річний обсяг продажу в сотні млрд дол. США, близько 500 ТНК мають обсяг збуту за рік в понад 18 млрд дол., а середньорічний обсяг продажу – кілька сотень млн дол. ТНК реалізують 80 % продукції, яка виробляється в галузі електроніки та хімії, 95 % – фармацевтики, 76 % – продукції галузі машинобудування. ТНК контролюють 90 % світового ринку пшениці, кукурудзи, кави, тютюну, лісоматеріалів, залізної руди, 85 % – ринок міді і бокситів, 80 % – чай та олово, 75 % – сира нафта, банани, натуральний каучук [8, с. 38].

100 найбільших ТНК сконцентрували в своїх «руках» світову економічну могутність. Це такі, як Microsoft, ExxonMobil, Nestle, Ford, PhillipMorris, Citigroup, GeneralElectric, Johnson&Johnson, WaiMartStores, IBM, BP, RoyalDutch/Shell.

Серед вітчизняних ТНК можна назвати: провідну фінансово-промислову групу України «СКМ»; приватну міжнародну групу компаній «Group DF».

Компанія СКМ являється власником контрольних пакетів акцій понад 100 підприємств, які зайняті в

галузі енергетики, телекомунікаційній, металургії, в сферах нерухомості та роздрібної торгівлі, банківська справа та страхування, а також інші сфери економіки. Діяльність компанії диверсифікується за сферами та країнами. Група компаній «Group DF» зайнята в енергетичній сфері, хімічній промисловості, нерухомості в Україні, Росії, інших країнах Європи.

Крім того вітчизняними ТНК також являються: корпорація «InterpipeGroup» – контролює опосередковано активи в сфері послуг та інформації, займається сталеливарною справою; «Індустріальний союз Донбасу» – інтегрована холдингова компанія, володіє контрольним пакетом акцій близько 40 промислових підприємств України, Угорщини та Польщі; горілчана компанія «Nemiroff» – учасник міжнародного холдингу «Nemiroff», який являється одним із найбільших світових виробників горілчаних виробів, його продукція реалізується в 72 країнах світу; міжнародна кондитерська корпорація «ROSHEN» – найбільший виробник кондитерських виробів в Європі, фабрики якої знаходяться на території України, Російської Федерації, Литви.

Діяльність перерахованих ТНК дає країні велику вигоду – легкий доступ до ресурсів інших країн, нові ринки збуту, ріст попиту на українську продукцію за кордоном, знищення протекціоністських бар'єрів інших держав при розміщенні виробництва на території цих країн, а також ці компанії – власники колосальних матеріальних активів [4, с. 138–139].

Звичайно, для покращення стану в сфері ТНК Україні потрібно добре попрацювати, прикласти максимум зусиль та працювати за напрямками, які наведені на рис. 3.

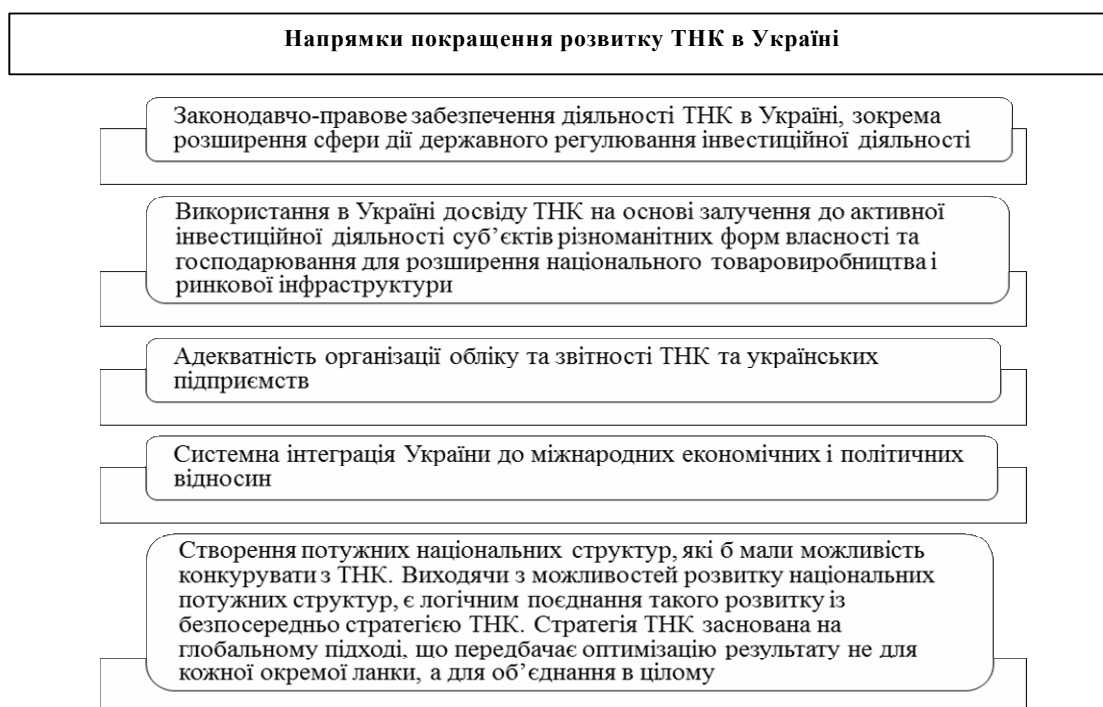

Рис. 3. Напрямки покращення розвитку ТНК

Діяльність ТНК несе в собі двоякий вплив для країн базування і приймаючих країн. Так, наприклад, у світовому господарстві ТНК з одного боку позитивно впливають на взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, розширюють міжнародну спеціалізацію та виробництво, а з іншого – приборкують до своїх рук майже всю економічну владу, з часом стають неконтрольованими та загострюють глобальні проблеми людства.

Також двоякий характер ТНК відіграють і для країн базування. Так, з одного боку, перед такими країнами відкривається можливість доступу до додаткових джерел ресурсів, вони можуть отримувати товари, доступ до яких раніше був закритий. Такі країни почали отримувати вищі прибутки в країнах з порівняно нижчим податковим тиском, підвищився вплив на приймаючі країни, а також з'явилася можливість безперервного подолання митних бар'єрів.

Стан ТНК в Україні знаходиться на найкращому рівні, тому, аналізуючи рис. 3 можна виділити напрямки покращення розвитку ТНК. Основними завданнями в розвитку ТНК є законодавчо-правове забезпечення діяльності ТНК, а також системна інтеграція України до міжнародних економічних і політичних відносин. Ці напрямки забезпечать гідні умови для розвитку ТНК і сприятимуть їх подальшому розвитку.

Не менш важливими напрямками є адекватність організації обліку та звітності для ТНК та створення в Україні потужних національних структур, які б мали можливість конкурувати з ТНК.

Відплив інвестицій за межі держави та скорочення внаслідок цього рівня зайнятості населення – можливі негативні наслідки для економіки країн розміщення ТНК.

Позитивні наслідки діяльності ТНК для приймаючої країни пов'язані з одержанням додаткових інвестицій, поширенням новітніх технологій, збільшенням виробництва і зайнятості населення, прискоренням економічного розвитку, інтеграцією національної економіки у світове господарство, зменшенням влади місцевих монополій, збільшенням надходженням податків до державного бюджету.

Негативні наслідки на економіку приймаючої країни можуть також проявлятися в: одноманітній спеціалізації національного виробництва (наприклад, продукція добувних галузей, екологічно шкідливе виробництво), яка пов'язана з інтересами іноземного капіталу; у протидії реалізації політики в економіці приймаючої країни; у встановленні монопольних цін та умов, які існують всупереч інтересам приймаючої країни; в ухилянні від сплати податків шляхом перерахування доходів із однієї країни в іншу; у витісненні місцевих підприємств зі сфери діяльності та інтересів ТНК; у вагомому впливі ТНК на майже всі сфери життя приймаючої країни, при цьому має місце незначний вплив уряду країни на діяльність ТНК, а це несе загрозу для національної безпеки держави [4, с. 140].

На нашу думку, необхідно використовувати інструменти регулювання діяльності ТНК з метою зменшення числа загроз та негативних наслідків в подальшому.

Таблиця 2

Основні рівні та інструменти регулювання діяльності ТНК та їхніх філій

Рівень регулювання ТНК	Інструмент регулювання	Мета регулювання
Наддержавне регулювання	Багатосторонні міжнародні договори	Регулювання правил конкуренції та захисту вільної торгівлі
Міждержавне регулювання	Двосторонні інвестиційні угоди	Захист інвестицій та відповідність міжнародним стандартам
Внутрішньодержавне регулювання	Інвестиційне законодавство	Підпорядкування діяльності філій і дочірніх підприємств ТНК національному законодавству приймаючої країни
Суспільне регулювання	Суспільна думка, традиції, виховання	Захист громадських інтересів, адаптація товарів ТНК до інтересів суспільства

Науковцями та дослідниками виділяються чотири рівні регулювання транснаціональних корпорацій: наддержавне регулювання, міждержавне, внутрішньодержавне та суспільне регулювання (табл. 2).

Багатосторонні міжнародні договори, що бувають універсальні, регіональні та субрегіональні – основні інструменти такого рівня регулювання ТНК, як наддержавний. Однак підписані міжнародні договори не впливають на діяльність ТНК та їхніх філій, так як не всі країни згодні виконувати прийняті стандарти на своїй території.

Двосторонні інвестиційні угоди, укладені між зацікавленими державами, регулюють діяльність ТНК на міждержавному рівні. Найбільш поширеним способом регулювання діяльності ТНК являється укладання договору між двома країнами – приймаючою та країною базування.

Внутрішньодержавне регулювання зосереджено в основному в інвестиційному законодавстві, яке регулює питання визначення правового статусу іноземного вкладника – фізична чи юридична особа. Однак завдяки організаційній структурі ТНК вона має можливість уникнути контролю з боку держави, з чим і пов'язаний найбільш вразливий момент одностороннього регулювання діяльності ТНК.

Національні традиції, виховання, суспільна думка – інструменти суспільного регулювання діяльності ТНК. На думку власників транснаціональних компаній, споживачі знаходяться в глобальному середовищі, де їхні смаки і уподобання задовольняються через пропозицію стандартних звичних продуктів. Підтвердженням цього є успіх транснаціональних компаній, які отримують максимальні прибутки в довгостроковій перспективі, не загострюючи увагу на окремих купівельних перевагах [2].

Висновки

З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Транснаціональні корпорації розвиваються завдяки природному процесу еволюції в світовій економіці. Крім того, встановлено зв'язок між глобальною

економікою та ТНК на основі етапів еволюції транснаціональних корпорацій.

Сьогодні роль ТНК постійно посилюється, тим самим зменшуючи роль економіки держави та щоб запобігти цьому потрібно регулювати діяльність ТНК.

Отже, ТНК перетворились на головну силу ринкового виробництва і міжнародного поділу праці, на домінуючий чинник світової економіки і міжнародних економічних відносин. Досліджено, що існує п'ять поколінь розвитку ТНК з початком розвитку в кінці XIX ст. Серед основних конкурентних переваг ТНК слід виділити: економія на масштабах підприємства, переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу і результатами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) по всьому світу; низька вартість фінансових ресурсів завдяки більш широким можливостям їх залучення. Зазначені переваги дають можливість ТНК дуже стрімко розвиватись та бути конкурентоспроможними порівняно з іншими компаніями.

Література

1. Thein fluence of TNC sonthe economies of developing countries. International business. – NY : Dryden Press, 2005. – 31 p.
2. Антонов Я.В. Формирование государственной политики в сфере регулирования деятельности транснациональных корпораций [Електронний ресурс] / Я.В. Антонов // Управление общественными и экономическими системами. – 2011. – № 1. – Режим доступа : <http://umc.gu-unpk.ru/umc/arhiv/2011/1/antonov.pdf>
3. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: Євроінтеграційний аспект : [монографія] / І. Й. Гладій. – Економічна думка, 2006. – 554 с.
4. Гронтковська Г. Е. Міжнародна економіка : підручник / О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 384 с.
5. Лимонова Е. М. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації / Е. М. Лимонова, К. С. Архіпова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – Вип. 1. – С. 93 – 101.
6. Поляков В.В. Світова економіка та міжнародний бізнес : підручник / В. В. Поляков, Р. К. Щенін. – М. : КНОРУС, 2005. – 688 с.
7. Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 роки «Шляхом європейської інтеграції» / [авт. кол. : А. С. Гальчинський, В. М. Гасць та ін.] ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, Мін-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстат України, 2004. – 416 с.
8. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції / І. Б. Сорока // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – Вип. 9(99). – С. 35–41.

Надійшла 15.05.2016; рецензент: д. е. н. Болдуєва О. В.